

4. Brückner, A. Polnisch-russische Intermedica des XVII. Jahrhunderts / A. Brückner // Archiv für slavische Philologie, herausgeben von V. Jagić, dreizehnter band. – Berlin, 1891. – S. 408–409.
5. LMAVB. – F. 18. – B. 201, l. – 1–29 r.

УДК 882.6.09(091)(075.8)

ВОБРАЗ ПАТРЫЁТА Ў ПАЭЗІІ ЯНА ЧАЧОТА

П. С. Чарняўская

*Баранавіцкі дзяржаўны ўніверсітэт
Баранавічы, Рэспубліка Беларусь
polina.student.21@mail.ru*

У артыкуле асэнсоўваюцца паняцці «патрыёт» і «патрыятызм», разглядаецца вобраз патрыёта ў творах «Na śmierć szpaka», «Верш, замураваны ў дзюрцы турэмнай сцяны», «Над могілкамі французай», «О ты, край мой нешчаслівы» Яна Чачота і яго паэме «Тыртэй».

Ключавыя словы: патрыёт; патрыятызм; мастак-змагар; Ян Чачот; верш; паэма.

THE IMAGE OF A PATRIOT IN Y. CHACHOT'S POETRY

P. S. Chernyavskaya

*Baranovich State University
Baranovich, Republic of Belarus
polina.student.21@mail.ru*

The article comprehends the concepts of “patriot” and “patriotism”, considers the image of a patriot in the works “Na śmierć szpaka”, “A poem walled up in a hole in a prison wall”, “Over the cemetery of the French”, “Oh you, my unhappy land” Y. Chachot and his poem “Tirtheus”.

Key words: patriot; patriotism; wrestling artist; Y. Chachot; verse; poem.

Прыкметай беларускай літаратуры першай паловы XIX стагоддзя стаў зварот пісьменнікаў да вобраза патрыёта. Тэма любові да роднага краю выкарыстоўвалася ў літаратуры з перыяду Вялікай французскай рэвалюцыі 1789 – 1793 гг. і выкарыстоўваецца да нашых дзён. Вобраз патрыёта сведчыў не толькі пра любоў да роднага краю, але, як сцвярджаў рускі пісьменнік У. Даля, патрыёт – гэта «шаноўнік айчыны, руплівец пра дабро яе, айчыналюбца» [1, с. 24]. У слоўніку С. І. Ожагава слова «патрыёт» тлумачыцца як «чалавек, адухоўлены патрыятызмам» [4, с. 485]. У «Беларускай энцыклапедыі», «Расійскай педагогічнай энцыклапедыі», «Сацыялагічнай энцыклапедыі» патрыятызм трактуецца як «маральны і палітычны прынцып, змест якога – любоў да ўсяго айчыннага, ад мясцовасці, дзе чалавек нарадзіўся, яго народа, мовы, культуры і да дзяржавы, грамадзянінам якой ён з’яўляецца» [5, с. 183].

Педагог А. С. Мілавідаў пісаў, што «ў філасофскіх даследаваннях патрыёт разглядаецца як чалавек з грамадзянскай свядомасцю. Ён вызначаецца як чалавек з інтэгральным духоўным утварэннем, якое ўяўляе гарызантальны зрэд, дыялектычнае зняцце ўсіх форм грамадзянскай свядомасці (палітычнай, прававой і г. д.) і ўключае тыя яго элементы, якія выконваюць пераўтваральную і абарончую функцыі ў адносінах да Радзімы» [3, с. 149].

Вытокам патрыятызму з’яўляецца падсвядомая прыхільнасць чалавека да роднай зямлі. Гэта пачуццё любові – крыніца фарміравання светапогляду. Паняцце «патрыёт» узнікае як пачуццё сацыялізаванай асобы ў працэсе яе духоўна-маральнага абагачэння. У працэсе

сацыялізацыі асобы адбываецца генералізацыя аб'ектаў любові: дом/хата – родны край – айчына, бацькі – род – народ. Патрыятычныя эмоцыі дыферэнцуюцца і ўскладняюцца пад уздзеяннем рэфлексіі. Імкненне маладога чалавека вылучыць сябе як свядомую індывідуальную асобу і разабрацца ў сваіх пачуццях вядзе да актыўнага асэнсавання і ўсведамлення ўласнага месца ў грамадстве, да самаідэнтыфікацыі.

У антычнай Грэцыі паняцце «патрыёт» разумелася як чалавек з сацыяльным пачуццём, сутнасцю якога з'яўлялася любоў да Бацькаўшчыны. У Рымскай імперыі патрыёт разглядаецца як чалавек з пачуццём любові да роднага краю, якое заснавана на грамадзянска-супольных сувязях і якое непарыўна звязана з галоўнымі маральнымі каштоўнасцямі рымскага народа. Найбольш поўна і ёміста гэта паняцце было сфармулявана Цыцэронам. Паводле прамойцы, «з усіх грамадзянскіх сувязяў для кожнага з нас найбольш важныя, найбольш дарагія нашы сувязі з дзяржавай. Дарагія нам бацькі, дзеці, сваякі, блізкія, сябры, але ўсе ўяўленні пра каханне да чаго-небудзь злучаныя ў адным слове “айчына”. Які сумленны чалавек стане вагацца памерці за радзіму, – калі ён можа прынесці гэтым ёй карысць» [2]. Вобраз патрыёта прадстаўлены ў мастацкай літаратуры Англіі, Францыі, Расіі.

Патрыятызм тым вышэй, чым вышэй духоўнасць асобы. Высокі ўзровень духоўнасці, які ўключае ў сябе адпаведны ўзровень адукаванасці, маральнасці дазваляе пазбегнуць негатыўных момантаў патрыятычнага выхавання, з'яўляецца фактарам выключэння фанатызму, рэлігійнай, класавай, этнічнай нецярпимасці. Патрыятызм – духоўная аснова згуртаванасці людзей, якая праяўляецца ў шанаванні продкаў, у адданасці нацыянальным традыцыям, рэлігійным і маральным нормам, у імкненні абараніць бліжняга, сваё роднае. Патрыятызм прадугледжвае ўменне пераадолюваць сябе, абавязак паважаць добрыя пачаткі ў жыцці свайго народа, быць суб'ектам культуратворчасці.

Пачуццё патрыятызму і вобраз патрыёта знайшлі яскравае ўвасабленне ў беларускай літаратуры першай паловы XIX стагоддзя, і найперш у творчасці такіх выдатных пісьменнікаў, як Адам Міцкевіч, Ян Баршчэўскі, Ян Чачот і інш. Ян Чачот – асоба, уплыў якой на польскую і беларускую літаратуру першай паловы XIX стагоддзя нельга пераацаніць. У чытацкай свядомасці ён прысутнічае перш за ўсё як сябра А. Міцкевіча, адзін з тых, каму той прысвяціў першы том сваёй паэзіі. Аднак роля, якую адыграў Чачот у гісторыі літаратуры і навукі, выходзіць далёка за рамкі гэтага прысвячэння і нават сяброўства з Міцкевічам, хоць варта адзначыць, што для самога Міцкевіча гэта дружба мела важнае значэнне.

У творах, якія былі напісаны ў час, калі Я. Чачот уваходзіў у аб'яднанне філаматаў, паўстае вобраз патрыёта. У вершы «Na śmierć szpaka» ён называе свой край «Белай Руссю»: «Sława nauk po Białej tak błaka sie Rusi» [7, с. 70]. У яго вершы “Над могілкамі французаў” вайскоўцы з арміі Напалеона – абаронцы вольнасці беларускага краю, хаця, бясспрэчна, тады адбывалася змаганне двух імперыялізмаў, аднолькава шкодных для беларуса.

У снежні 1819 г. Я. Чачот напісаў да дня нараджэння Адама Міцкевіча паэму «Тыртэй» («Tyrtaj»), у якой стварыў міфалагізаваны вобраз паэта, галоўнымі прыкметамі якога робяцца надзвычайная таленавітасць, цвёрдая грамадская пазіцыя. У гістарычна няпросты перыяд нараджаецца новы тып мастака-змагара. Менавіта кульгавы школьны настаўнік Тыртэй сваімі песнямі змог узняць баявы дух спартанцаў: «Tyrtaj mężne Spartańczyki // Do boju pieniem zagrzewać» [7, с. 90]. У паэме Я. Чачота «Тыртэй» Адам Міцкевіч – пасіянарый, задача якога абудзіць годнасць народа, весці яго да перамогі:

Adamie, będziesz w nasze wojowniki
Wdziękiem twej lutni męstwo, stałość wlewał.
Na to cię wielki dar Feba bogaci,
Nie dawał secom twożyć się w przygodzie
I mężnych chwałę uwiecznił braci! [7, с. 91]

Тыртэйская паэзія – паэзія чыну, калі творца актыўна ўмешваецца ў жыццё краіны, заклікае сваіх землякоў да змагання супраць ворагаў.

Вобраз патрыёта, мастака-змагара ўвасаблены ў творы «Верш, замураваны ў дзюрцы турэмнай сцяны». Гэты верш напісаны тады, калі пасля разгрому віленскіх згуртаванняў моладзі Ян Чачот разам з Тамашам Занам і Адамам Сузіным трапіў на Урал, дзе яны павінны былі да таго ж адбыць спачатку тэрмін у Кызылскай крэпасці. Аўтар падкрэслівае думку, якая актуальная для ўсіх дзяржаў ва ўсе часы: «Ніякую сілу высокіх памкненняў // Не знішчыць і ў сценах глухіх сутарэнняў!» [6, с. 47]. Нават турэмныя сцены не перашкаджаюць мастаку-змагару заклікаць землякоў да змагання супраць ворагаў. У вершы аўтар пакінуў

наказ-запавет для нашчадкаў ад усіх філаматаў: «Нашчадак! Пра нас табе ліст мы пакінем – // Мо ў нейкім стагоддзі, калі мы ўсе згінем, // Ты знойдзеш яго – прачытай ліст той людзям: // Калі на двары век шчаслівы ўжо будзе» [6, с. 47].

Вершы «О ты, край мой нешчаслівы» быў напісаны ў турэмным зняволенні – у камеры францішканскага манастыра ў Вільні, дзе паэт адбываў пакаранне разам з сябрамі па згуртаваннях моладзі. Ян Чачот у творы заклікае землякоў абараняць свой «край нешчаслівы». Чаму паэт называе свой край нешчаслівым? Менавіта таму, што ў той перыяд, калі быў створаны гэты верш, ён апынуўся ў зняволенні, пісаць тады на беларускай мове забаранялася. Аўтар пытае: «О ты край мой нешчаслівы! // Дзе ж твае ўсе абаронцы? // Ці ўжо ўбачыць твае нівы // Шматчаканай волі сонца?» [6, с. 47]. А змагацца за край патрэбна словам, неабходна аберагаць сваю мову, а, значыць, і родны край. Ян Чачот выкарыстоўвае клічныя і пыталыныя сказы для таго, каб перадаць эмацыянальны заклік-пабуджэнне да дзеяння, да змагання за свой край. Паэт адкрывае вочы людзям: вораг смяецца над імі, забірае дары палёў, калі ж не стаць на абарону свайго краю, то ён забярэ ўсё, што пажадае: «Вораг, глянь, грабе адкрыта // Дар найшчодры твайго поля, // Ад тваіх ахвяраў сыты, // Ён смяецца з нашай долі» [6, с. 48]. «Ян з Мышы» з горыччу гаворыць, што вораг хоча «выдраць» у народа памяць продкаў, хоча каб люд не плакаў па волі, сее злосць у чалавечых душах: «Цноты продкаў топча, памяць // Аб табе ён выдраць хоча // І за плач па волі пляміць // І карае нас ахвоча. // Робіць з нас ён братабойцаў, // Сее ў душах злосць зацята. // Ну ж і час: сын, бацьку бойся, // Бойся ўсюды, браце, брата!» [6, с. 48]. У канцы верша аўтар паўтарае першую страфу, тым самым ён падкрэслівае думку, што народ павінен змагацца за свой родны край, бо вораг можа забраць усё: мову, землі, дары палёў, волю, памяць продкаў.

Такім чынам, патрыёт – асоба, якая самааддана любіць бацькаўшчыну-радзіму, свой народ, гатова на ахвяры і подзвігі дзеля інтарэсаў уласнай Айчыны. Вобраз патрыёта выразна прасочваецца ў творчасці Яна Чачота: вершы «Na śmierć szpaka», «Верш, замураваны ў дзюрцы турэмнай сцяны», «Над могілкамі французай», «О ты, край мой нешчаслівы», паэма «Тыртэй. Паэтычныя творы Чачота прасякнуты патрыятычным пафасам, свабодалюбвым духам, вызваленчымі матывамі. Аўтар выявіў цвёрдую грамадзянскую пазіцыю.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Даль, В. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. (комплект из 4 книг) / В. Даль. – М.: Издание М. О. Вольфа, 1990. – Т. 3. – 488 с.
2. Колпинский, Ю. Искусство Древней Греции / Ю. Колпинский [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://artyx.ru/books/item/f00/s00>. – Дата доступа: 19.11.2020.
3. Миловидов, А. С. Патриотическое сознание: сущность и формирование. / А. С. Миловидов, П. Е. Сапегин, А. Л. Симанов. – Новосибирск: Наука, 1985 – 254 с.
4. Ожегов, С. И. Словарь русского языка. – 5-е изд., стереотип. / С. И. Ожегов. – М. : Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1963. – 915 с.
5. Беларуская энцыклапедыя: у 18 т. / рэдкал.: Г. П. Пашкоў [і інш.]. – Мінск: БелЭн, 2001. – Т. 12. – 917 с.
6. Чачот, Я. Выбранные творы / Я. Чачот; уклад., пер. з пол., прадм. і камент. К. Цвіркi. – Мінск: Беларус. кнігазбор, 1996. – 374 с.
7. Poezja Filomatów / wyd. J. Czubek. – Kraków: nakł. Polskiej Akademii Umiejętności, 1922. – Т. 1. – 360 s.